

Ortadoğu'da Yařanan Arap Baharı Üzerine Söyleři

Konuk: Prof. Dr. Tayyar ARI*

SORU: Türkiye'de, Ortadoğu ile ilgili çeşitli bilimsel yayınları olan bir akademisyensiniz. Defalarca da bölgede buldunuz ve bölge ile ilgili toplantılara katıldınız. Bu deneyimleriniz çerçevesinde Tunus'ta başlayan, Mısır'da Hüsnü Mübarek yönetiminin devrilmesiyle devam eden ve hâlihazırda Suriye, Libya ve Yemen'de devam etmekte olan halk hareketleri hakkındaki görüşleriniz nelerdir? Size göre bunların arka planında neler vardır?

Aslında ülkeleri farklı farklı incelemekte yarar vardır. Ama genel olarak bu ülkelerin ortak özelliği otoriter yönetimlere ve uzun yıllar Batı'nın desteği ile ayakta duran rejimlere sahip olmalarıdır. Tabii ki buna bağlı olarak söylenebilecek şeyler; halkından uzak, onların duygularını, tercihlerini dikkate almayan rejimler olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu iktidarlar, halkı baskıyla yönetmişler veya yönetmeye çalışmışlardır. Diğer ülkelere nazaran Libya'nın, enerji kaynaklarına sahip oluşu dolayısıyla refahı ya da kişi başına düşen milli geliri biraz daha fazladır. Tunus bu bakımdan göreceli olarak iyiymiş gibi gözükse bile adı geçen ülkeler, söz gelimi Bin Ali yönetiminde Tunus Kaddafi idaresinde Libya siyasi baskı ve özgürlükler noktasında hep aynı şekilde yönetildiler. Diğer yandan Mübarek de Mısır'ı 1981'den görevden çekilene kadar bu şekilde baskı ile idare etmiştir. Bu durumu aslında çok daha geçmişe götürmek, Monarşi ile beraber başlatmak hatta Osmanlı'nın Mısır'dan çekildiği yıllara kadar da geri götürmek gerekmektedir. Daha doğrusu bu ülkeler demokrasi ile hiç tanışmadılar. Bağımsızlık öncesinde ve sonrasında hep otoriter bir şekilde yönetildiler. Ama diğer taraftan dünya giderek demokratik değerlere doğru kaymaktadır. Medya ve iletişim teknolojisinin gelişmesiyle, bu insanlar dünyada neler olup bittiğini görmektedirler. Artık özgürlük, evrensel bir değer haline geldi. İnsan hakları standartları yükseldi. Bu ülkelerde yaşayan insanlar da yükselen evrensel değerleri yakından izleme imkânı buldular. Söz konusu gelişmeler neticesinde artık, kendi ülkelerindeki baskıcı uygulamalara daha fazla dayanamayacak duruma da geldiler. Bu duruma gelmesine, özellikle son zamanlardaki birkaç olayın etkisi de oldu. Bölgedeki politik gelişmeler mesela Arap dünyasında, Irak-İran Savaşı, Irak'ın İşgali, sonrasında Irak'ın ikinci defa işgali, 1991, 2003 ve sonrası Batı'nın söylemi ve bu söyleme destek veren iktidarların işbaşında oluşu bu ülkelerde sürdürülemeyecek noktaya gelmiş olan politikaları devam ettirmeye çalışmaları yani dış politika uygulamaları da çok ciddi anlamda bu halkları rahatsız etti. Batı'nın bölgedeki müttefiki olarak İsrail ile yakın ilişki içerisinde olması ve Filistin sorunu konusunda halk gibi düşünmemeleri, yani daha duyarsız davranmaları ve İsrail'in güvenliğini meşrulaştırıcı ve ona katkı verici politikalar peşinde olmaları ve bu konuda Batı ile ittifak içinde hareket etmeleri halkı ciddi anlamda rahatsız etti. Son gelişmeler, belki de daha belirleyici gelişmeler, Gazze'nin işgali, o dönemdeki Arap Birliğinin bir birlik görüntüsü verememesi hatta ondan iki yıl önce yani 2006'da Lübnan'ın işgali esnasında bu birliğinin herhangi bir ortak tavır ortaya koyamaması, parçalanmış bir görüntü sergilemesi, Arap Baharının

* Prof. Dr. Tayyar Arı, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi ve Bölüm Başkanıdır. Bu söyleşi 30 Kasım 2011 tarihinde Yayın Kurulu üyelerimizden Aslıhan Güngörmez tarafından Uludağ Üniversitesinde gerçekleştirilmiştir.

tetikleyicileri oldu. Yani bütün bunlar halk üzerinde ciddi anlamda bir rahatsızlığa yol açtı. Bu esasında Tunus'ta da Libya'da da böyledir. Aslında Mısır'da daha fazla böyledir. Hatta önce Mısır'da başlaması gereken ayaklanma Tunus'ta ortaya çıktı. Enteresandı, çünkü Mısır, Arap dünyasında entelektüel bir merkez niteliğindedir. Mısır'daki gelişmeler her zaman Arap dünyasında tetikleyici olmuştur. O nedenle Mısır daha fazla kendinden bir şey beklenen bir ülke, yani bu tür şeylere öncülük etmesi bekleniyor. Mısır entelektüellerini Arap dünyasının her yerinde görebilirsiniz. Özellikle Mısır'da yazıp çizemeyen, konuşamayan insanlar başka yerlere gidip, orada gazeteci ve bilim adamı olarak faaliyetlerini sürdürdüler. O nedenle Mısır, bu anlamda potansiyeli daha zengin bir ülkediydi. Fakat bunu yapamadı. Yapamaması bir tarafa, İsrail ile tam bir uyum içerisinde oldu ve Lübnan ve Gazze sürecinde çok fazla eleştirel bir tutum sergilemediği gibi hatta İsrail tarafından kendilerini desteklediği ifade edildi. Dolayısıyla bu uygulamalar belki de bardağı taşıran son damla oldu. Demokrasiyi bir türlü geliştirememiş olmaları ve halkın büyük bir kesiminin siyaset dışı tutulmaya çalışılması ve bunun baskıyla yapılması, seçimlerin göstermelik olarak yapılıyor olması bardağı taşıran son damlalar olmuştur. Bütün bunların bir yerde bitmesi gerekiyordu.

Bütün olanlara biraz da sosyal medyadaki gelişmeleri dâhil etmek gerekmektedir. Çünkü bu insanlar örgütlenme ve haberleşme imkânlarına sahip değillerdi ve haberleşme ve buna ait kanallar büyük ölçüde bu baskıcı devletler tarafından kontrol edilmekteydi. Yani basın ve medyanın tamamen devletin kontrolünde olduğu bu ülkelerde bilgi iletişimi, alışverişi de sınırlı düzeyde idi. Ayrıca bu insanların örgütlenme ve toplanma imkânları da söz konusu değildi. Dolayısıyla hem haber alma kaynakları çok sınırlı hem de kendi aralarında iletişim kurarak bunu bir organizasyon haline getirmeleri de çok mümkün değildi. Sosyal medya dediğimiz unsurlarsa onlara bu olanağı sağladı. Hem hızlı iletişim kurma hem artan medyadaki gelişmeleri takip edebilme; dünyada olup bitenlerin bir şekilde öğrenilmesi yani kendi medyaları kontrol edilse bile, gereken bilgilerin uluslararası medya sayesinde bir şekilde uydu antenleriyle elde etmesiyle beraber durum değişti. Yani artık haber ve bilgi akışının devletler tarafından kontrol edilemeyecek noktaya gelmesi söz konusu oldu. Bu da tabii ki o ülkeleri hareketlendirdi. Bir de bunlara ilaveten sosyal medya onlara; Facebook, Twitter, Google gibi siteler aracılığıyla örgütlenme imkanı verdi. Bu iletişim kanalları sisteme muhaliflere çok hızlı örgütlenme imkanı verdi ve böylece hareketlerini daha çok sanal ortamda koordine etmeleri söz konusu oldu. Tabii ki bütün bunlar bir araya geldiğinde bu hareketlerin bir yerde başladığını ve diğerlerine cesaret verdiğini görüyoruz. Yani Tunus'ta bu işin 15-16 günde çabucak bitmiş olması, Mısır'a belki de esin kaynağı oldu ve Mısır halkı zaten böyle bir şey için fırsat kolluyordu. Mısır, Tunus olmasa bile, belki altı ay sonra belki bir iki sene sonra bunu yaşayacaktı. Çünkü bölgeye sık sık gittiğim için biliyorum; Mısır'ın halkı artık mevcut duruma tahammül edemeyecek bir noktaya gelmişti. Sadece bu durum halk için geçerli değildi; belki bürokratik yapıda da bundan ciddi anlamda rahatsızlık duyan önemli bir kesim vardı. Dolayısıyla, eğer aşağıdan bir darbe olmamış olsaydı yukarıdan bir şey olup Mübarek yönetiminin değişmesi söz konusu olacaktı. Ama aşağıdan oldu. Bu enerji Mısır'da daha fazla birikmişti ve bu şekilde açığa çıktı. Tunus bu anlamda tetikleyici bir faktör oldu. O yüzden buradaki süreçlerin daha ziyade doğal işlediğini düşünüyorum. Söz konusu halk hareketlerinin arka planına bakarken, Tunus ve Mısır'da daha doğal bir sürecin ilerlediğini, hatta Yemen'de de sürecin doğal olarak işlediğini söyleyebiliriz. Çünkü bu ülkelerdeki rejimler ABD'nin tam müttefiki sayılıyorlardı ve onları rahatsız eden politikalar izlemiyorlardı. Dolayısıyla Yemen'de, mesela Ali Abdullah Salih için konuşmak gerekirse, El Kaide'ye karşı savaşta olsun, diğer radikal unsurlara karşı olsun bu lider Batı ile hatta ABD ile tam bir işbirliği içindeydi. Mısır'da Mübarek rejimi İsrail'in çıkarlarını korumak

konusunda bayağı ciddi katkıda bulunuyordu. Hamas'a karşı ortak tavır alıyorlardı. O anlamda politikaları Batı'yı çok fazla rahatsız etmiyordu. Uzun yıllar işbaşında kalsalar kimse onlardan rahatsız olmazdı. O nedenle bu üç ülkedeki gelişmelerin çok daha doğal, içerideki dinamiklerin sonucunda ortaya çıktığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Aşırı hızlı yoksullaşma da söz konusudur. Siyasi baskı uzun yıllardan beri zaten var. Demokrasi ile hiç tanışmadılar. 10, 20 ve 30 yıl demek de aslında yanıltıcı bir şey. Çünkü sanki buralarda demokrasi vardı da 30 yıl önce bitti. Ama böyle değildir. Bu ülkeler demokrasiyle hiç tanışmadılar. Yani bağımsızlıklarını kazandıklarından beri ya da Osmanlı Devleti sonrasından itibaren, önce kolonyal bir yönetime, yani sömürge yönetimlerine, dönüştürüldüler. Sonra da sömürgeler sona ererken, başına kukla yönetimler getirildi ve onlarla bu ülkeler yönetildi ama halkla alakası yoktu dolayısıyla bunun da çok önemli bir etkisi var. Ancak Mısır olsun Tunus olsun Yemen olsun, hatta Suriye de az çok siyasal parti geleneği var. Yani demokrasi yok ama demokrasiye netice verecek bir takım kurumsal mekanizmalar var. Ama bunlar işlemiyordu. Yani parlamento, bir hükümet ya da seçim gibi kavramlar var ama bunlar tek parti yönetimleri olduğu için, ya da bu ülkelerde tek parti baskın olduğu için, diğer partilere ya yasak getiriliyor ya da faaliyet göstermesine izin verilmiyordu bir şekilde. Ülkedeki bir parti hep iktidarda kalıyordu. O nedenle bu olaylarda söz konusu ülkelerdeki bu yapının da etkisi var, yani iyi kötü bu ülkelerde bu tür bir sistemin oluşu da belki bugüne hazırlık niteliğinde oldu. Ama tabii böyle mi olmalıydı? Yani bugüne kadar gecikmesi gerekir miydi? Hayır! Çok daha önce bu ülkelerin demokrasiye geçmesi gerekirdi. Yani yüzyıl sürmemesi gerekirdi açıkçası. Örneğin Libya'da, biraz önce sayılan ülkelerden daha farklı, tamamen aşiret yapısına dayalı bir sistem söz konusuydu. 1969'dan beri de zaten Kaddafi'nin tek başına yönetimi; ondan önce de krallık vardı. Bir başka deyişle orada siyasal parti de yoktu. Tamamen aşiretlerin odayaşmasına dayalı, yani onların desteğini alarak bir şekilde işbaşına gelmiş, ya da mecburen desteğini alarak başka seçenekleri olmadığı için yönetime gelmiş insanlar söz konusuydu. Neticede ülkede parlamenter sisteme yönelik bir siyasal parti geleneği de yoktu. Ama özgürlüklerin seslendirilmesi orada da oldu. Bu yüzden biraz önce adı geçen ülkelerin arasında Libya'yı biraz daha farklı tutmak gerekir. Gerçi Yemen'de de aşiret geleneği var ama aşiret geleneği olsa bile bir siyasal parti kavramı, bir seçim kavramı, bir parlamento kavramının var olduğunu görüyoruz. Bu, 1960'lı yıllardan itibaren, özellikle 1962'den itibaren, söz konusudur. Yemen (Güney Yemen 1967, Kuzey Yemen 1962'den itibaren) böyle bir yapıyla tanışmaya başladı. Yani monarşinin yıkılmasından sonra...

Bu ülkelerden Suriye'de de az önceki faktörler aynen geçerli. Ama bu ülkenin diğerlerinden farkı, Batı ile problemlili oluşudur. Tunus, Mısır ve Yemen Batı ile iyi ilişki içerisinde olan ülkeler iken Suriye Batı ile hep sorunu olmuş ülkelerden biriydi. Suriye olayında en başta biraz da çarpıtmadan bahsedebiliriz, yani yabancı müdahalesinden iyi kötü biraz bahsetmek mümkün, orada da bir şeyler olacaktı mutlaka, olmaması mümkün değildi. Oradaki rejim diğerlerinden daha iyi değildi; daha fazla kötüydü hatta... Suriye bu ülkelerin içerisinde en fazla baskının söz konusu olduğu, özgürlüğün en az olduğu ve polis devleti uygulamasının en yoğun olduğu ülkeydi diye söyleyebiliriz. Yani buradaki uygulamanın şu an İran'dakinden daha dramatik boyutlarda olduğunu rahatlıkla ifade edebilirim. Yani bölgenin polis devletine en fazla uyan hükümeti Esad Hükümeti idi yıllarca... Baskı bu anlamda, Suriye'de daha yoğun bir şekilde vardı. Bugün Suriye'deki statükonun da sürdürülebilir olduğunu kimse söyleyemez. Yani hiçbir şey olmasa dışarıdan bir müdahale yapılmasa bile Esad yönetimini kendi haline bıraksanız dahi 1-2 yıl içerisinde giderdi. Dolayısıyla bu koşullarda, bu değişimden sonra Suriye'nin bunlara karşı duyarsız kalması Suriye halkının hiçbir şey yapmaması beklenemezdi zaten. Belki süreç başta biraz teşvik görmüş; buradaki muhalif gruplar dışarıdan cesaretlendirilmiş olabilir. Ya da ilk

başta hükümetin yaptığı bastırma hareketleri abartılarak basında gösterildi diye düşünülebilir. Ama sonuç itibariyle bütün bunlar Suriye'deki rejimin iyi olduğu anlamına gelmez, ya da devam edebileceği anlamına gelmez. Esad yönetimi bugün bile, eğer bir çözüm bulursa dahi yarın öbür gün gider daha doğrusu orta vadede gider. Kısa vadede bu ne kadar olur? Altı ay veya bir yıl olabilir. Yani Esad'ın daha uzun süre işbaşında kalması mümkün değil! Çünkü artık bu değişimlerden sonra Suriye gibi hareketli ve ciddi muhalefetin söz konusu olduğu bir ülkede iktidarın varlığını devam ettirmesi mümkün değil. Ayrıca baskının daha fazla olduğunu söyledim. En fazla baskı Suriye'de vardı. 1982'deki Hama olayları nedeniyle bazılarının göre 10.000, bazılarının göre 30.000 dolayında insan öldürüldü. O zaman da işte Müslüman Kardeşlerin öncülüğünde rejim karşıtı gösteriler söz konusu oldu. Bu gösterileri bastırmak için Hafız Esad yönetimi acı bir şekilde müdahale etti. Bunun bedeli Suriye halkı için çok ağır oldu. Suriye halkı uzun yıllar bu acıyı unutamadı. Daha doğrusu bu baskının korkusuyla yaşadı. Dolayısıyla Suriye halkının aslında bir şekilde desteklenmesi de gerekiyor ya da gerekiyordu, teşvik edilmesi gerekiyordu. Çünkü bu, insanların zihninde, kalbinde derin bir korku bıraktı. Çünkü her evden en az bir kişi ya da birkaç kişi ölmüş ya da kaybolmuştu. Suriye'ye gittiğinizde her evden, özellikle Sünniler açısından bunu söylemek mümkün, bir kişi ya kaybolmuş ya da ölmüş. Dolayısıyla bu her evin, herkesin korktuğu bir yapının oluşmasına yol açtı. Uzun yıllar, sindirilmiş bir Suriye halkından söz ediyoruz. O nedenle son zamanlarda Suriye halkının dışarıdan teşvik gördüyse ve teşvik edildiyse bunların anormal bir durum olduğunu zannetmiyorum. Bu, ne nedenle yapılmış olursa olsun Esad rejiminin her halükarda gitmesi gereken bir rejim olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü o uygulamanın devam etmesi mümkün değil, Esad ya normal bir geçişi sağlayacak yani rejimi demokratikleştirecek, reformları hayata geçirecek, siyasal partiler yasasını değiştirecek, seçim sistemini tamamen yenileyecek ve böylece halkın iradesini yansıtacak bir yapıya doğru ülkeyi götürecektir ya da yeniden şekillenen bir Suriye'nin bir parçası olacaktır. Buna razı olmadı ve bugün için tüm bu süreci kilitleme adına şiddete başvuruyor ama umarız sonu Kaddafi ya da Saddam gibi olmaz!

Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) bu olaya bakışını eğer ifade etmek gerekirse; aslında ABD özellikle Tunus ve Mısır gelişmelerinden çok da memnun değildi. Bazılarının düşündüğü gibi tüm bunların arkasında bir Amerikan planı aramak ya da var olduğunu iddia etmek oldukça güçtür. Onun için ülke bazında düşünmek gerektiğini düşünüyorum. Bunlardan, mesela Libya için biraz daha dışarıdan manipülasyon yapıldığını söyleyebiliriz, müdahalenin daha aceleyle getirildiğini ifade edebiliriz. Batı'nın buradaki enerji kaynakları dolayısıyla iştahının, iştah açıcı enerji kaynakları dolayısıyla da daha fazla müdahaleci bir politika izlediğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda sürecin çok fazla manipüle edildiğini vurgulayabiliriz. Süreci yakından izleyen birisi olarak bunu rahatlıkla söyleyebilirim. Ama nedir? Kaddafi 2004'te nükleer silah programlarından vazgeçti ve ABD ile diplomatik ilişki kurdu. O güne kadar aralarında diplomatik ilişki yoktu. ABD'nin Kaddafi'ye, Lockerbie faciasının bedelini ağır ödettiğini düşünüyorum. ABD'nin Kaddafi'ye uzun yıllar besledikleri bir nefret duygusu vardı demek ki ve fırsat ayaklarına gelmişken, bu durumu değerlendirmeyi düşünmüş olabilirler. Belki de, burada nasılsa bir şeyler olacak ya da olması gerekiyor diye düşündüler ve bu süreci biraz daha hızlandırdılar. O nedenle ben burada, Suriye ve Libya'yı ayrı tutmak gerektiğini ve burada bir parça dış müdahalenin teşvik edici ya da hızlandırıcı etki yaptığını, ama Tunus, Mısır ve Yemen'de farklı şekilde engelleyici olarak devreye girdiğini, fakat engelleyemeyeceklerini gördükleri noktada da yönetmeyi tercih ettiklerini düşünüyorum. Engelleyemeyeceklerini gördükleri andan itibaren de süreci yönlendirmeyi ve yönetmeyi tercih ettiler. Ve dolayısıyla kazanacak aktörlerin yanında olmayı daha fazla tercih

ettiklerini söyleyebiliriz. Sonuçlarından ve daha sonraki uygulamalardan yola çıkarak, başından itibaren onların (Amerikalıların) yönettiklerini söylemek mümkün değil. Yemen’de mesela Ali Abdullah Salih’i işbaşında tutabilseler tutacaklardı ya da Mübarek’i işbaşında tutma imkânları olsaydı, bunu çok isterlerdi. Ama bugün bakıyorsunuz artık iktidara kim gelecekse onunla beraber hareket etmeyi, onu manipüle etmeyi ya da onunla iyi ilişki kurmayı tercih ediyorlar. Yani ABD’nin de bu anlamda sürecin neresinde olduğunu böylece ifade edebiliriz belki de. Sonuçta, özellikle Tunus, Mısır ve Yemen’deki gelişmeler ile Suriye’de olan olası gelişmeler... Eğer Suriye’de Müslüman Kardeşler işbaşına gelirse ki bu grup Suriye’de muhalif gruplar içerisinde en güçlü olan gruptur. Bunların ABD’ye çok fazla sempati duyan gruplar olmadığını biliyoruz. Ya da İsrail ile ilişkiler eskisi gibi olmayacak ama artık bu sürecin geri dönmesi mümkün olmadığına göre, siz ABD’nin yerinde olsanız ne yaparsınız? Bu yeni siyasi güçlerle uzlaşma arayışı içerisinde olursunuz ve bunları yönetmeyi tercih edersiniz. Yani manipüle ederek, politikalarını değiştirerek, ılımlılaştırarak kendinize yakın hale getirmeye çalışırsınız. Bugün ABD’de bunu yapıyor zaten. Artık bu sürecin tersine çevrilmesi mümkün değil ve değişmesi de olanaklı gözüküyor. Bu ülkedeki sosyal yapıyı değiştiremezsiniz. Sosyal yapıyı değiştiremeyeceğinize göre Müslüman Kardeşler bu ülkelerde başat aktör olacaktır. Bakın Nahta, yani Müslüman Kardeşlerin Tunus kolu, ideolojik olarak aynı temelden beslenmektedir. Müslüman Kardeşler Hareketi Hasan El Benna ve Seyyid Kutub gibi Mısırlı bilim adamlarına ve siyasi önderlere sahip oldukları için bu hareket Mısır merkezli olarak kabul edilmektedir. Hala “İhvan-ı Müslimin” adı Mısır’da yaşayanların adıdır. Ama bunlar başka yerde farklı siyasi adlarla bilinmektedir. Örneğin 1982’de Tunus’ta, Gannuşi, Nahta’yı kurdu. Sonuçta aynı ideolojiyi benimsiyorlar. Filistin’de de Hamas aynı ideolojiyi benimsiyor. O nedenle bunlar halkın büyük çoğunluğunun da desteğini alabilecek yeni aktörlerdir. Görüyorsunuz ki Tunus’ta yüzde 42 aldılar. Muhtemelen bugünlerde yapılan Mısır seçimlerinde de “İhvan-ı Müslimin” ya da onların siyasi partileri olan “Hürriyet ve Adalet Partisinin” birinci parti olma ihtimali oldukça yüksektir. Durum böyle olunca ABD’nin kimi tercih edeceğini tahmin etmek çok da zor değil, bu yeni siyasi aktörlerle yoluna devam etmek zorunda olan ABD’nin bunlarla artık iyi geçinmek zorunda olabileceğini ve bunları mümkün olduğu kadar kendi politikalarına yaklaştırmaya çalışacağını söyleyebiliriz. Bunlar da zaten uzun yıllar iktidarda olamamanın getirdiği bir tutumla biraz daha ılımlılaşmak zorunda olduklarının farkındalar. Dolayısıyla bunlar da üslup değiştirdiler. Batı ile olsun dünya ile olsun problem yaşayarak iktidara gelebileceklerini ve bu nedenle bunlarla bir uzlaşma arayışı içerisinde olmaları gerektiğinin ve dolayısıyla biraz daha meşru görünmeleri gerçeğinin farkındalar. Yani bir meşruiyet sorunları vardı. Dolayısıyla bu anlamda yeni süreç belki onlara bunu da sağladı. Onlar da bu süreci kendi lehlerine kullanarak, daha uyumlu, belki daha mutedil yani ılımlı bir politika izleme eğilimindedir. Ama hiçbir şey eskisi gibi olmayacak. Bu görüşü benimseyen insanlar halkın çoğunluğunu ve tercihlerini yansıttığı için, Filistin sorununa bakışları, Batı’ya ve İsrail’e yaklaşımları muhtemelen farklı olacaktır. Bu da ABD için işlerin o kadar da iyiye gitmeyeceği anlamına geliyor. Problemler olacak, çünkü her şeye evet diyen, ABD ile tam uyum içerisinde olan rejimler yerine artık halkın da tercihlerini ön plana alan, onların duyarlılığını, hissiyatını dikkate alan rejimlerin işbaşına gelmesi durumunda; Filistin sorunundaki pozisyonları, İsrail’e bakışları ABD ile ilişkileri mutlaka farklı olacaktır. Ama bu durum artık önlenemez bir durum oldu. Bu yeni durumu da herkes kabul etmek zorunda kalacak. Aynı şey Türkiye için de geçerlidir. ABD Türkiye’deki süreci engelleyebilseydi engelleyemez miydi? Engelleyemeyince yeni siyasi aktörlerle iyi geçinmenin yollarını aradı. Aynı şeyi orada da yapacak sonuç itibarıyla...

Soru: Halk hareketlerini Türkiye'nin bakışı açısından yorumlamanız mümkün mü?

Türkiye, AK Parti ile birlikte yeni güvenlik havzasına, yeni kimlik farklılaşmasına yani, yeni bir güvenlik kimliğine ve vizyonuna sahip oldu. Türkiye'nin yeni siyasi eliti ve onun sahibi olduğu bu kimlik, Türkiye'nin yeni güvenlik anlayışını belirledi. Güvenlik algısını ve dış politikasını belirledi. O nedenle Türkiye, ülkede uzun yıllar ana paradigma olan Batı'ya bağımlılıktan koptu. Bu değişti bir kere. Bu durum, Türkiye'nin son yüzyılına hakim olan ve İkinci Meşrutiyet'ten beri var olan bir temel paradigmaydı. Modernleşme, batılılaşma olarak anlaşılmaktaydı ve dış politika da bu siyasi kimliğe uygun olarak hakim siyasi elitin tercihi doğrultusunda icra edilmekteydi. Bu siyasi elitin algısı, dış politikayı belirlemekteydi. Tabi ki bunda konjonktür, mesela Soğuk Savaş ta etkili olmuştur. Ama Soğuk Savaş sona ermesine rağmen bu durum pek değişmedi ve değişmesi de gündemde değildi aslında. Bu bir kimlik ve algı meselesi. Tabi bu AK Parti'nin İslami temeli, onun Batı'ya karşı mesafeli duruşu ve belki de daha farklı tarih anlayışıydı. Bunlar bir coğrafi anlayışa dönüştü. Tüm bu algılamalar tarihi ve coğrafyayı yeniden okumanıza ve Türkiye'yi yeniden konumlandırmanıza yol açtı. Türkiye kendisini merkezi bir yere koydu. Anadolu (Türkiye) geçmişten günümüze belki 3000 yıldır bu coğrafyada merkezi bir yer işgal etmiştir. Doğu-Batı kültürünün etkileştiği bir yerdeyiz. Bu nedenle de dış politikanızın buna uyumlu olması gerekmektedir. Yani Türkiye, sadece Batı'yı değil, Doğu'yu da en az Batı kadar tercihleri arasında değerlendirerek kendini merkeze alan yeni bir paradigma oluşturdu. Güvenlik paradigması ve dış politika paradigması. Bu belki Batı'dan kopma, eksen değiştirme gibi ifade edilse bile böyle bir şeyin olması mümkün değil. Daha önce de ifade ettiğim gibi, Türkiye'nin birikimi ve Anadolu'nun konumu neticesinde, hiçbir zaman bunu yapamamışsınız, yapmanız da mümkün değil, bundan sonra da yapamazsınız. Coğrafyanız sizi zaten hem Doğu hem de Batı ile etkileşim içerisinde bırakmaktadır. Bu nedenle dış politikanızın da buna uygun ve dengeli olması lazım. Yani sizin Kuzeyinizde, Orta Asya ve Kafkasya'da Yeni Türk Cumhuriyetlerinin varlığını nasıl inkar edersiniz ya da Rusya olgusunu nasıl inkar edersiniz veya Ortadoğu'yu nasıl göz ardı edersiniz? Tarihimize, kültürünüze hatta 400 yıl yönettiğiniz bir coğrafyaya bugün için bana ne diyebilir misiniz? Diyemezsiniz, dolayısıyla Türkiye, bölgeye zaten ilgi duyuyordu. Bölge ile ilişkilerini hızlı bir şekilde yeniden tanımlayıp geliştirmeye çalışıyordu. Bu son süreçte meydana gelen gelişmeler Türkiye'nin biraz daha avantajına oldu. Mesela Filistin sorununda birçok Arap ülkesinden tam destek alamıyordu. Çünkü onlar meseleye İsrail-ABD ekseninden; Türkiye de daha çok Filistin ekseninden bakıyordu. Türkiye bu nedenden dolayı ciddi bir muhalefetle karşı karşıyaydı. Mesela Gazze sürecinde Arap dünyası da bölünmüş bir haldeydi. 2006'daki Lübnan işgalinde hiç bir araya gelemeyen Arap Birliği, Gazze işgali esnasında iki defa bir araya geldi ama nicelik olarak 12 ülkeden fazlasını toparlayamadı. Dolayısıyla 22 üyeli Arap Birliğinin bir tarafta yarısı, diğer tarafta diğer yarısı yer alıyordu. Radikal ve ılımlılar gibi, yani Batı yanlısı ve Batı'ya karşı veya mesafeli olan ülkeler olarak iki gruba ayrılmışlardı. Bugün bakıyorsunuz bunlar bir araya geliyorlar. Yani son süreç Türkiye'nin bölgedeki hareket alanını genişletti. Bu, o muhalefetin kırılmasına yol açtı. Bunlar kimlerdi? Mısır'ın önderlik ettiği bir gruptu, yani Mübarek rejimi önderlik ediyordu bu Batı yanlısı gruba. Bunlar aslında İsrail'in güvenliğini de, varlığını da meşrulaştırıyorlardı. Mısır kendi muhalefeti İhvan ile Hamas'ı ideolojik olarak aynı kefedede gördüğü için Hamas'a karşı da tavır alması gerekiyordu. Hamas'a karşı olunca İsrail ile yan yana gelmiş oluyordu. Ama Türkiye'nin böyle bir kaygısı yoktu. Bu yüzden hem El-Fetih ile hem de Hamas ile ilişki kuruyordu. Hamas'tan kaynaklanan tehdit algılaması olmadığı halde Mübarek rejimi, kendi ülkesindeki İhvan'ın bir kolu olarak gördüğü Hamas'a ister istemez karşı oluyordu.

Bu durum onun Filistin sorununda samimi bir politika izlemesini zorlaştırıyordu. Türkiye'nin girişimlerini de kuşkuyla karşılıyor ve engel oluyordu. Türkiye, bölgede halkın büyük kesimi tarafından zaten beğenilmekteydi ve bu durum değişimle beraber daha da arttı. Son dönemde Türkiye'nin izlediği politikalarla bölgeyi hareketlendirdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü o dönemde Arap dünyasında, özellikle Gazze öncesinde ve sonrasında bulunduğum için, oradaki entelektüellerle sık sık bir araya geldiğimiz için biliyorum. Onlar kendi ülkelerinin politikalarından ciddi anlamda rahatsızlardı ve Türkiye'ye karşı önemli bir sempati duyuyorlardı. Bu Türkiye'nin İsrail'e karşı duruşundan ve Filistin sorununda tutarlı bir davranış ortaya koymasından kaynaklanmaktaydı. Kendi liderlerinin bunu yapamayışından dolayı büyük ölçüde bir rahatsızlık duyuyorlardı. Tabi ki o nedenle de, Türkiye'nin bu son zamanlardaki girişimlerinin bölgedeki birtakım taşları yerinden oynattığını ve süreci hareketlendirdiğini düşünüyorum. Bu belki de çok önemli bir dinamikti. Türkiye'nin etkisini göz ardı etmemek lazım. Türkiye onlara birçok açıdan örnek oldu. Dış politika açısından, Türkiye'nin Batı'nın bir müttefiki olmasına rağmen, Batı'ya zaman zaman meydan okuyan bir üslup benimsemesi, Filistin ve İsrail konusunda daha farklı bir tutum sergileyebilmesi ve bunu yapabilmesi onlar açısından kendilerinin de yapabileceğini ama liderlerinin yapamadığını göstermiştir. Türkiye Batı ile beraber hareket etmenin her koşulda Batı'nın her dediğine evet demek anlamına gelmediğini kanıtlamıştır. Dolayısıyla bu durum, kendi ülkelerinin liderlerinin Filistin sorununda olsun, Ortadoğu konusunda olsun, İsrail ve ABD konusunda olsun politikalarını sürdürmelerini zorlaştırdı ve onları köşeye sıkıştırdı. Halk nezdinde söz konusu ülkelerin liderlerini itibarsızlaştırdı. Aslında "one minute" olayında o Şimon Peres ile olan tartışma öne çıkmamış olsaydı bile, ondan önceki ifadeler zinciri Mısır'a yönelik ağır suçlamaları beraberinde getiriyordu. Onlar belki öne çıkacaktı, çünkü Türkiye Mısır'ı Batı ile işbirliği yapmakla ve oyunun bir parçası olmakla suçluyordu. Ama "one minute" onu gölgede bıraktı. Bütün bunlara ilaveten Türkiye'nin aynı zamanda demokrasiyi iyi kötü geliştirebilmiş ve Müslüman bir ülke olması, yani ülkesinde yaşayanların büyük bir çoğunluğunun Müslüman olmasına rağmen ekonomisini geliştirmiş olması, modern bir devlet görüntüsü vermesi ve Doğu'nun bir parçası olarak görülmesine rağmen bunları yapabilmesi Arap ülkelerinin halklarını da cesaretlendirdi. Örneğin Türk filmleri onlar açısından daha cazip bulundu neden? Sanki orada kendilerini buldular. Kendi geleceklerini gördüler; o filmlerde bir umut ışığı gördüler. İşte İslam ülkeleri de böyle bir yaşama ulaşabilirler, bu standartlara erişebilirler imgesi onlar açısından teşvik edici bir unsur oldu. Çok ciddi bir hayranlık uyandırmıştı. Türkiye'ye olan dikkatleri son derecede arttırmıştı o filmler gerçekten. Türkiye ile bölge arasında, Türkiye'nin kendini anlatması açısından iyi bir iletişim unsuru oldu bence. Suudi Arabistan'dan Ürdün'e kadar, biz nereye gitsek o günlerde Türkiye'deki o filmler, belli diziler oralarda izlenmekteydi. Gecenin bir yarısında tekrarı olmasına rağmen gece saat üçlerde tekrar izleyip, öyle yatmayı düşünenler vardı. Yani enteresan İstanbul onlar açısından artık bir çekim ve cazibe merkezi haline gelmişti. Tüm bunlar tabi ki dikkatleri Türkiye'ye ve Türkiye'nin gelişmişliğine çekti ve kendileri açısından bir sembol haline geldi. Yani kendilerinin de başarabileceklerini onlara ifade etmiş oldu. Bunlar tabi ki daha önce belirttiğimiz dinamiklerle bütünleşince de bir yerden bir kıvılcıma ihtiyaçları vardı ve bu Tunus oldu, Mısır oldu ve diğer ülkeler de bundan ilham aldılar ve bu süreci böylece göturdüler. Ben bu anlattıklarımın dolayısı ile son gelişmelerin Türkiye'nin lehine olduğunu düşünüyorum. Türkiye'de zaten mevcut iktidarın İslami yönü biraz ağır basıyor. Bu partiler de farklı düşünmüyor aslında. Ama Fas'taki bir parti bugün ajanslara düşen haberlerde "Türkiye'ye hayranız diyor" mesela. Yani Tunus'taki Nahta partisi Türkiye'yi örnek almak istiyor, Ama Mısır'daki İhvan "Biz Türkiye kadar olamayabiliriz, Türkiye'nin koşulları farklı

diyor” ama Türkiye'nin deneyimlerinden faydalanıyorlar. Türkiye'deki iktidar, sistemle nasıl bütünleştiyse, hakla ve dünyaya kendini nasıl anlatabildiyse, bunlar da bu deneyimden faydalanacaklar. Bu anlamda Türkiye'deki siyasi hareketin ya da siyasi partinin, iktidardaki siyasi partinin, bu bölgedeki ülkeler açısından iyi bir deneyim olduğunu düşünüyorum parti özelinde de. Çünkü ben buradaki entelektüellerle konuşmamda AK Parti deneyiminin kendileri açısından önemli olduğunu, bunun başarısız olması halinde bölgede ciddi bir hayal kırıklığı yaşanılacağını söylediler. Çünkü bu ülkelerdeki İslami gruplar iktidara gelmelerinin başka bir yolu olmadığını, eğer Ak Parti deneyimi başarısız olursa, bu hareketlerin daha radikal hale gelebileceğini iddia ediyorlar. Eğer Ak Parti deneyimi başarılı olursa, onlar da bu yolu takip ederek, iktidara gelebilmenin çarelerini arayacaklar. Yani daha ılımlı, hem halkıyla hem sistemle hem dünyayla daha kolay diyalog kurmanın yollarını arayacaklar demek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu anlamda da ben Türkiye'nin ününün artmasında Ak Parti deneyiminin bölgede teşvik edici bir unsur olduğunu düşünüyorum. Arap baharının yaşandığı ülkelerde iktidara gelen siyasi güçler bu anlamda Türkiye'ye yakın. Bu durum Türkiye'nin etkisini arttırıcı bir rol oynamaktadır.

Soru: Türkiye-Suriye ilişkilerinin bugünkü durumu ve geleceği hakkında neler düşünüyorsunuz?

Suriye ile Türkiye arasında çok güzel bir ilişki kurulmuştu. Yani bunun kökü, temelleri Hafız Esad'ın son döneminde atıldı. Ama bunun geliştirilmesi son 7-8 yılda söz konusu oldu ve bu 2009'da doruk noktasına ulaştı. 2009 Ekim'de Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi kuruldu. 2009 Aralık'ta da Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad eş başkanlığında yapılan toplantıda farklı sektörlerde elliye yakın anlaşma imzalandı. Dolayısıyla aynı yıl vizelerin kaldırılması söz konusu oldu. Tüm bunlar aslında çok etkileyici gelişmelerdi ve Türkiye-Suriye ilişkileri Arap dünyasında Türkiye'nin ününü arttırdı. Sonuç olarak Arap dünyasında şöyle bir algı var. Türkiye'nin Araplarla gireceği her türlü çatışma bölgede ciddi anlamda bir Türkiye antipatisini körükleyebiliyor. Ama Suriye ile böyle olumlu bir diyalog kurması Arap dünyasında da olumlu karşılanmıştı. Suriye ile ilişkilerin geliştirilmesi Türkiye'nin bölgedeki imajını olumlu etkileyen bir süreçti. Arap baharından sonra Türkiye'nin bir tutum alması gerekiyordu. Arap baharı her şeyi değiştirdi. Bölgenin artık yeni bir gündemi var. Yeni gündemini özgürlükler oluşturmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin bu yeni gündemi göz ardı ederek eski ilişkilerinin üzerinden gitmesi ve onu devam ettirmesi mümkün değildi. Doğu dünyasının içinden çıkmış bir ülke olarak görülen Türkiye'den beklenen şey ise bu halk hareketlerine destek vermek şeklindeydi. Türkiye de bunu yaptı. Bunu yaparken daha temkinli hareket etti. Biraz baştan çekingen davrandı, çünkü bu konuda açık bir manipülasyon var mı? Bu iş nereye gider? Kaygılarını taşıdığından biraz daha temkinli hareket etti ama zaman içerisinde görüldü ki, bu ilişki veya bu fotoğrafın parçaları yavaş yavaş tamamlanmaktaydı. Bölgede daha özgür, daha demokratik bir yapı ortaya çıkacağı anlaşıldığından Türkiye pozisyonunu netleştirmek durumunda kaldı. Bu nedenle Suriye'ye karşı belki biraz aceleci davrandı veya fazla baskı yaptığı düşünülebilir ama bugün gelinen noktada şu var, Türkiye bu politikalarını, Arap dünyasından bağımsız olarak uygulamaya koymamıştır. Onlarla bir diyalog içerisinde olduğunu görüyoruz. Esasında Türkiye'nin yaptırımları, Arap Birliği'nin inisiyatifi doğrultusunda alınan kararların uygulanmasından ibarettir. Onlar da zaten büyükelçiliklerini çektiler; mesela Katar ve Suudi Arabistan, Suriye'deki büyükelçiliklerini çekti, bizden daha hızlı davrandılar. Mesela Suriye'ye yapılan sivil uçuşlara yasak getirdiler. Biz de bunları yapıyoruz ve yapmaya devam

ediyoruz. Suriye Merkez Bankası ile yapılan işlemlerin durdurması, bu ülkeye ait mal varlığının dondurulması gibi, işlemler Türkiye'ye tarafından uygulamaya konuldu. Ama bunlar Esad yönetimini zorlamayı amaçlıyor; ya bir çözüm bulunacak, ya da bu siyasi sürecin önünü açacak, kendine bu yapı içerisinde bir yer arayacak veyahut da yok olup gidecek. İki tercihten birini yapacak, yani artık bu süreci daha fazla zorlamayla götürülmesi mümkün değil, çember daralmaktadır. Hem Arap Birliği hem de uluslararası toplum tavrını netleştirmiş vaziyettedir. Batı dünyası da zaten Esad'dan pek hoşlanmıyor. Hiçbir zaman ilişkisi olmadı. Esad Batı'nın nefret ettiği bir lider olmuştur. O anlamda onlar da zaten ciddi şekilde yaptırımları uygulamaya koydular ve koymaya devam ediyorlar. Bugün itibariyle Avrupa Birliği'nin toplantısında daha sıkı önlemlere başvuracakları gündeme gelmiştir. Yaptırımlar arttırılacak. O nedenle Türkiye'nin Suriye ile olan ilişkilerinin ciddi anlamda zarar gördüğünü söyleyebilirim ama bu yeniden yapılandırılacaktır muhtemelen. Mesela dün yapılan açıklamalarda bu yaptırımlardan biri de Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliğinin geçici olarak askıya alınması yönündeydi. Bu zaman içerisinde yeni siyasi güçler işbaşına geldiğinde kaldığı yerden devam edecektir. Suriye ile 2,5 milyar dolar ticaret hacmimiz var. Bunun büyük bir kısmı Türkiye'nin ihracatı şeklinde. Türkiye, ticari ilişkilerin sona ermesinden doğal olarak daha fazla zarar görebilir. Ancak Türkiye büyük bir ülkedir. Türkiye'nin genel ticareti içerisinde Suriye'nin payı çok da fazla değil zaten. Bu ambargoların hızlı bitirilmesi önemlidir. Uzun sürerse tabi ki Türkiye'ye de zarar verebilir ama sonuçta Türkiye uzun vadeli bir planı takip ediyor. Türkiye Esad ile bu koşullarda uzun süreli bir ilişki kuramaz. Esasında Esad ile Türkiye arasında doku uyumsuzluğu vardı. Esad ile kurulan ilişki, daha önce de ifade ettiğim gibi Türkiye'nin Arap dünyasında imajını değiştirmek için kullandığı bir araçtı. Ama artık bunun işlevi kalmadı. Bugün için yeni sinema, özgürlükler ve Arap baharı. Dolayısıyla Türkiye, pozisyonunu bu yeni duruma göre belirledi. Artık çoğunluğun yanında olmanız lazım. Suriye halkının çoğunluğu ise bunlara karşı ve bu ülkede muhaliflerin oranı yüzde 75'i aşmaktadır. Belki rakamsal olarak bu kadar, muhaliflerin oranının zaman içinde artması muhtemeldir. Yani rejime verilen destek giderek azalabilir. Bunları destekleyen Hıristiyan gruplar ve Dürzi gruplar var ve bunlar bazı çekinceleri olduğu için Esad rejimini destekliyorlar. Yani daha dinci bir rejim işbaşına gelirse, bizim varlığımız ne olur endişesine kapılıyorlar. Eğer bu muhalif gruplar bunlara yeterli güvenceyi verirse veyahut da Esad rejiminin iktidardan gideceği anlaşılırsa, bunlar da pozisyonlarını buna göre yeniden belirleyeceklerdir. Rejim karşıtı grupların oranı yüzde 75'ten yüzde 85'e çıkabilir. Böylece halkın büyük çoğunluğunun hükümet karşıtı olduğu söylenebilir. Suriye muhalefeti tüm toplantılarını Türkiye'de yaptığından rejim değiştiğinde ilişkiler iyi olacaktır. Ülke içerisinde azınlık oldukları ve Sünni çoğunluğun iradesini göz ardı ettikleri için Türkiye'de Esad'a karşı içten içe bir rahatsızlık vardı. Sonuç olarak ben Suriye'de meydana gelecek muhtemel bir iktidar değişikliğinin Türkiye'nin yararına olacağını düşünüyorum.

Soru: Daha önce verdiğiniz bir konferansta Türkiye'nin Ortadoğu'daki liderlik misyonunu anlatmıştınız. Buradan hareketle Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemden günümüze Ortadoğu üzerinde oynamak istediği liderlik rolünden bahsedebilir misiniz? Günümüzde Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri üzerinde nasıl bir etkisi vardır? Bu konuyu nasıl değerlendirirsiniz?

Bölgede bulunduğum süre zarfında, edindiğim izlenim bölgede büyük bir liderin eksik olduğu yolundaki düşüncelerdi. Bu hem Arap dünyasını hem de İslam dünyasını ilgilendiren bir lider eksikliğiydi. Bu bağlamda yapılan analizlerde Türkiye hep öne

çıkıyordu. Baktığınızda Arap dünyasında Mısır'dan başka güçlü bir adayın olmadığını görürsünüz. Mısır'da ABD'nin desteği ile ayakta duran bir rejim vardı işbaşında. Bu ülkenin Ortadoğu'da liderlik yapmaya birikimi müsait olsa bile gücü buna müsait değildi. Diğer yandan Irak paramparça bir durumdadır. Kısaca söylenecek olursa İslam dünyasında müzmin bir lider sorunu zaten var. Böyle bir ortamda Şii İran'ı bir kenara bırakacak olursak, Türkiye burada biraz öne çıkmaktadır. Türkiye birikimi, deneyimi, sahip olduğu kapasite ve imkânlar itibarıyla lider olarak görülen bir ülkedir. Türkiye'nin böyle bir iddiası var mıdır? Ben öyle zannetmiyorum. Türkiye bölgeye liderlik yapma amacıyla yaklaşmıyor. Türkiye bölgede belki bir oyun kurucu olmak istiyor. Esasında bu durum Türkiye'nin diğer bölgelere yaklaşımında da göze çarpmaktadır. Bu nedenlerden dolayı ben Türkiye'nin Ortadoğu'da sadece önemli bir aktör olma iddiasını taşıdığını, yoksa liderlik yapma arzusunda olmadığını düşünüyorum. Liderlik iddiası öyle kolay bir şey değil, bunun için gerekli kaynaklarınız, birikiminiz ve deneyiminiz yoksa böyle bir iddia havada kalmaya mahkumdur. Deneyimleri olmadıkları halde söz gelimi Yemen, Suriye ve Suudi Arabistan gibi ülkeler böyle bir liderlik iddiasında bulunsalar bu kabul edilebilir mi? Böyle bir iddianın kabul edilmesi bu ülkelerin yeterli siyasi, askeri ve ekonomik kapasiteleri olmadığından gülünç bir iddia olur. Lider olabilecek devlet yukarıda sözü edilen kaynaklara sahip olmalıdır. Ben Türkiye'nin böyle bir altyapıya sahip olduğunu düşünüyorum. Türkiye, bu bölgeyi 400-500 yıl yönettiği için bu konuda yeterli deneyime ve birikime sahiptir. Diğer İslam ülkeleri ile karşılaştırdığımızda Türkiye güçlü bir ordu bulundurmaktadır. Bu hususta siyasi ve ekonomik birikime sahip olduğunun da vurgulanması gerekir. Ancak Türkiye'nin bu özellikleri olmasına rağmen bölgeye tahakküm kurmak amacıyla yaklaşmıyor. Lider olarak diğer ülkeler tarafından kabul edilme doğal bir süreç olduğundan Türkiye Ortadoğu'ya kendini lider olarak dayatmaya çalışmıyor. Ancak Türkiye'nin etkisinin arttığı da yadsınamaz bir gerçek. Bir ülkenin bir bölgede veya ülkede etkisinin artması öyle empoze edilerek ulaşılabilecek bir şey değildir. Bu belli bir bölgede yaşayan halkların ve siyasal iktidarların kabullenmesiyle gerçekleşebilir. Dolayısıyla Araplar, Türkiye'yi lider olarak görür veya görmez bu onların bileceği bir şeydir. Dolayısıyla Türkiye'nin kendini bölgede bir lider olarak empoze etme gibi bir yaklaşım içerisinde olduğunu zannetmiyorum. Esasında olmaması da gerekir zaten. Türkiye'nin saygınlığının bu coğrafyada ciddi anlamda artması benim için daha önemlidir. Ortadoğu'daki işbirliğini teşvik edebiliyor musunuz? Bölgesel politikalarda belirleyici misiniz? Sözü dinleniyor mu? Bunun gibi hususlar Türkiye için daha önemlidir. Türkiye'nin ben liderim diye ortaya çıkması söz konusu olmamalıdır. Ancak bölgede bir lider boşluğu varsa buna namzet tek ülke de Türkiye'dir. Diğer yandan Türkiye'nin ilişkilerinin sadece Ortadoğu ülkeleriyle sınırlı olmadığını da görmek gerekir. Türkiye söz gelimi Mısır, Suriye veya Suudi Arabistan gibi diğer Arap ülkeleriyle çevrili olsa bunu söyleyebiliriz. Türkiye'nin etrafında Türk Cumhuriyetleri, Rusya ve Batı ülkeleri de bulunmaktadır. Dolayısıyla bana göre, Türkiye küresel bir aktör olmak zorundadır. Yani Türkiye'nin sadece Ortadoğu'da liderlik için mücadele etmesi bu ülke için düşük çaplı bir bakış olur. Bence Türkiye kendisine büyük bir misyon benimsemeli ve küresel bir aktör olma yolunda emin adımlarla ilerlemelidir. Türkiye'nin hinterlandı ve kapasitesi buna müsaittir. Sonuç olarak Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden Pakistan ve Endonezya'ya kadar saygınlığını artıracak bir ülkenin kendini sadece Arap dünyası ile sınırlandırması ve bu bölgenin liderliği ile yetinmesi doğru değildir.